

על המנהג להתפלל פעם אחת בקול רם ללא תפלת לחש

נצרכתי לחוות דעתי הקטנה על על המנהג הקיים אצלנו בבית כנסת "אבי דוד" בחולון להתפלל בכל השנה באופן קבוע פעם אחת בקול רם ללא תפלת לחש, בין בימי חול ובין בימי שבת ומועדים ובין בתעניות ציבור, חוץ מערב יום כיפורים ויום הכיפורים עצמו שמתפללים לחש וחזרה. וכך היה מזמן שיסדו את בית הכנסת יותר מ-60 שנה. וברבות השנים מקצת ממתפללי בית הכנסת הקבועים לא היה נח להם ממנהג זה, שכן בעבר, לפני בואם לבית הכנסת, לא היו נוהגים כן אלא היו מתפללים כפי מנהג רוב עם ישראל להתפלל לחש וחזרה, אלא שלא היה להם כח וזכות לשנות את המנהג, הואיל שלפי תקנון בית הכנסת צריך להתפלל כנוסח הרמב"ם, וידוע שהרמב"ם תיקן שלא יתפללו לחש וחזרה, אלא מתפללים רק פעם אחת בקול רם. ולאחרונה, נתעוררו חלק מהקהל בישיבת הועד האחרונה שוב לדון בדבר, האם אפשר לשנות את המנהג שנהגו אצלנו, אחר שכמה מתפללים מבני עדתינו שהגיעו לבית הכנסת, נמנעו מלהמשיך להגיע רק מחמת שאין תפלת לחש וחזרה, והוחלט שתהיה הצבעה מי רוצה לשנות את המנהג ומי אינו רוצה. לכן נצרכתי לכתוב בשפה פשוטה לקהל, לפי קוצר דעתי, מהי דעת ההלכה הצרופה לפי המקורות עצמם, כי לעניות דעתי יש בזה כמה דברים שאולי הקהל אינו יודע מהם וכדאי לקרוא את הדברים כדי להחליט החלטה נבונה.

א) הנה המקור לאמירת חזרת ש"ץ בתפלת שמונה עשרה, הוא בגמרא ראש השנה (לג:). וכן פסק הרמב"ם (פרק ט מהלכות תפלה הלכה ב) וזו לשונו: והכל עומדין מיד ומתפללים **בלחש**. ומי שאינו יודע להתפלל עומד ושותק עד שיתפלל שליח ציבור **בלחש** עם שאר העם. ע"כ. וכתב עוד הרמב"ם (שם פרק ח הלכה ט): שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן. כיצד, בשעה שהוא מתפלל והם שומעין ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה, הרי הן כמתפללין. במה דברים אמורים כשאנו יודע להתפלל אבל היודע אינו יוצא ידי חובתו אלא בתפלת עצמו. ע"כ. כלומר מי שידע להתפלל אינו יוצא ידי חובה בחזרת ש"ץ אלא צריך להתפלל בתפילת הלחש, ורק מי שאינו יודע להתפלל, מחכה לחזרת התפלה שיוציא אותו הש"ץ ידי חובה, והוא יענה אמן. וכל זה בשאר השנה אולם בראש השנה כתב הרמב"ם (הלכה י) שיכול ש"ץ להתפלל פעם אחת ולהוציא גם את הבקאים משום שהם ברכות ארוכות.

ב) והיום כולנו נחשבים לבקאים, כי דוקא אז שלא היו סידורים לכל אחד ואחד, רק מי שידע את התפלה בעל פה נחשב לבקי, אולם היום לכולנו יש סידורים שיכולים להתפלל בהם. ויש לשאול - שאם כן, מדוע צריך לעשות חזרת ש"ץ? אולם הרמב"ם בתקופתו כבר נשאל בזה, והובאו דבריו בתשובות הרמב"ם (הוצאת מיקיצי נרדמים שנת תרצ"ד סימן לז) שכתב: מאחר שתקנו חז"ל לחזור ש"ץ לפני התיבה להוציא מי שאינו בקי, לא תהיה חזרת הש"ץ ברכה לבטלה בשום פנים, וכמו שתקנו חזרת ש"ץ בערבית של ליל שבת [ברכת מעין שבע] בעבור המתאחרים, **ויתחייב זה תמיד אפילו שאין מתאחרים, **וזו גזירה שמא תהיה שם הסיבה שנתקנה בשבילה, ולא נתנו חז"ל דבריהם לשיעורין**. עכ"ד. ומבואר שגם בזמנינו שיש בקיאים בתפלה חייבים לומר חזרת ש"ץ, בדיוק כמו שכולנו אומרים ברכת מעין שבע בליל שבת שהיא כעין חזרת ש"ץ של תפלת ערבית. וכן פסקו כל הפוסקים, וכן פסק מרן השו"ע (סימן קכד סעיף ג) וזו לשונו: קהל שהתפללו וכולם בקיאים בתפילה אף על פי כן ירד שליח ציבור וחוזר להתפלל כדי לקיים תקנת חכמים. עכ"ל. וביאר הלבוש (ס"ק ט), וזו לשונו: וכן כל דבר שתיקנו חכמים ז"ל משום טעם מה, אם לפעמים יזדמן שאין שם אותו דבר שתיקנו בשבילו, מכל מקום תקנת חכמים במקומה עומדת, משום גזירה שמא יהיה אותו הדבר שניתקנה בשבילו, שאם לא כן לא היו חכמים נותנים דבריהם לשיעורין, והיה צריך בכל פעם לחפש כל איש ואיש שבבית הכנסת אם הוא בקי אם לאו, וכל שכן בכאן. עכ"ל. והביאו מהר"ד משרקי זצ"ל בשתילי זתים (שם ס"ק ח).**

ג) הן אמת שבתשובת הרמב"ם (שם לו) כתב, וזו לשונו: ראוי בזמננו שרבים יתפללו פעם אחת בקדושה בלבד, מפני שכשיחזור ש"ץ להתפלל בקול רם כל מי שהתפלל ויצא ידי חובתו, יהפוך פניו לספר עם חבירו או לשיחה בטלה, ויחזור פניו מהמזרח, וירוק ויסיר כיחו וניעו, וכשיראה זה חבירו שאינו בקי, יעשה גם הוא כן בלי ספק, ויחשוב שזה שאומר שאומר ש"ץ אין לסמוך עליו, ואם כן יצא כל מי שאינו בקי, והוא לא יצא ידי חובתו, ותבטל הכוונה אשר בעבורה חוזר הש"ץ התפלה שהוא להוציא את שאינו בקי, ואמנם כשלא יתפללו הקהל בלחש כלל אלא יתפללו הכל אחר ש"ץ תפלה אחת בקדושה, יצאו כולם ידי חובתם ויהיה הדבר הולך על נכון ויושר ותמנע אריכות החזרה, ויוסר חלול השם שנתפשט בין הנכרים שהיהודים רוקקים וכחים ומספרים בתוך

תפלתם, שהרי הם רואים זה תמיד, וזה היותר נכון אצלי באלו הזמנים מצד הסיבות שזכרתי. עכ"ד. אולם הנך רואה שממה שכתב הרמב"ם: ראי "בזמנינו", זה היותר נכון "באלו הזמנים", מבואר שלא בא הרמב"ם ח"ו לעקור את תקנת חכמים להתפלל בלחש ולעשות חזרת ש"ן, וכפי שפסק בספרו משנה תורה, ולכן חזר והדגיש הרמב"ם שמדובר רק לזמנו שהקהל היו עושים חילול ה' בין הגוים, אבל בזמן שיפסק המנהג הרע הזה שהיה בזמנו, ודאי שנתחייב לחזור לתקנת חכמים הקדומה להתפלל שתי תפילות, ומעולם לא עלה על דעתו לשנות את התקנה לאורך שנים רבות. ולכן בתחילת אותה תשובה פתח והודיע במילים אלו: **הראוי שצריך לסמוך עליו הוא מה שתקנו החכמים ז"ל והוא שיתפללו הכל בלחש ויצא ידי חובתו כל מי שהתפלל, אין הבדל בין ש"ן או זולתו מן הקהל ואח"כ יחזור הש"ן ויתפלל בקול רם בקדושה כדי להוציא את מי שאינו בקי. זוהי דעת החכמים והיא ההלכה.** ולא יחלוק רבן גמליאל בזאת התקנה שכך התקינו אותה, וכך הוא ראוי לעשות. עכ"ל. וכן ראיתי לרדב"ז חלק ד' (תשובה אלף קסה) שהיה אחד הפוסקים המובהקים שסמכו עליו להלכה הרבה מרבני תימן, ומהם ומהר"ד משרקי זצ"ל ומהר"י צאלח זצ"ל והגר"י בדיחי זצ"ל ועוד, שכתב שהרמב"ם לא כתב כן אלא לפי זמנו ומשמע שאם תסתלק הסיבה שבשבילה תיקן תבטל התקנה, ולא היתה זו תקנה קבועה וזה ברור מלשונו לכל בעלי עינים. ע"ש.

ד) דבר נוסף, שממה שכתב "וכשיראה זה חבריו שאינו בקי וכו'", משמע שעיקר הבעיה היתה לא בעצם הענין שמדברים או יורקים בזמן החזרה, שאפשר שבשביל זה לא היה מבטל הרמב"ם את החזרה אפילו באופן זמני, אלא הבעיה היתה שאותם המתפללים שלא התפללו בזמן תפלת הלחש מחמת שאינם בקיאים, יראו בזמן החזרה איך מתנהגים אותם שכבר יצאו ידי חובה ויזלזלו בש"ן שאינו מוציא אותם ידי חובה, ואז לא יתפללו כלל. וכ"כ הרמב"ם בתשובה לפני כן (סימן לה) שזו עיקר הבעיה. וזה הרי אינו שייך בזמנינו שכל הקהל נחשבים בקיאים וכבר יצאו ידי חובה בתפילת הלחש, ואין חשש שמי שהוא לא יתפלל כלל. ולכן עיקר החשש של הרמב"ם לא שייך בזמנו, שגם אם ח"ו כולם ידברו בזמן החזרה הרי כולם כבר התפללו בלחש ויצאו ידי חובתם, ומה שחוזרים להתפלל הוא רק לשמור על תקנת חז"ל.

ה) ומה שחשש הרמב"ם מחילול השם ומהשמועה שנתפשטה בקרב הגויים כאשר רואים את היהודים יורקים ומדברים בתפלה, הנה בזמנינו רוב עם ישראל השוכן בארץ איננו יושב בקרב הגויים, ולא שמענו שנתפשטה שום שמועה רעה על ישראל. ואדרבה עד היום המוני בית ישראל כולם - אשכנזים, ספרדים וגם תימנים, כולם מתפללים שתי תפלות כתקנת חז"ל הקדומה, ולא שמענו בקרב הגוים שום חילול ה' כעין זה, ולכן אין לחוש לזה בזמנו. וכתב הרדב"ז חלק ד' (תשובה אלף עט) שאפילו בחו"ל אין לחוש לזה, וזו לשונו: **הקפדתו של הרמב"ם לעשות תפלה אחת היא בארצות הישמעאלים** משום ששם מקפידים הרבה שלא להפסיק ולא לרוק ולא לדבר בתוך תפלתם, שאז אם בחזרה מדברים ומפסיקים ורוקקים יצא לנו שם רע, אולם בזמן הזה נסתלק זה הטעם, שאנו גרועים יותר מזה בעיני העכו"ם בעוונות, שהרי תפלתנו חושבין אותה לכפירה ותורתנו אומרים שהוספנו והגרענו והחלפנו אותה וכאלה רבות עמם, וכיון שבלאו הכי כאין אנו בעיניהם, נעשה אנחנו מה שאנו מחוייבין מן הדין, כיון שלא הועלנו כלום. ע"ש.

ו) דבר נוסף, הנה הרמב"ם (שם) בסימן לח חזר על דבריו שהדיבור בחזרת התפילה יש בזה משום חילול ה' וסיים בזו הלשון: אמנם אם אפשר "שיש מהם" או כולם יקשיבו לתפלה בעת שיחזור אותה ש"ן ויענו אמן אחר כל ברכה וברכה, הלא זה טוב מאד להם מאמור התפלה בקול רם. עכ"ל. ומבואר שאפילו בזמנו של הרמב"ם שכבר נתפשט הלשון הרע בקרב הגויים, **אם חלק מהקהל יקשיבו ויגידו אמן, כתב הרמב"ם שזה עדיף מאשר תפלה אחת בקול רם.** אמנם ראיתי בתשובות הרמב"ם שנת בהוצאה משנת תש"ך שיש גרסה: אם אפשר שיו"ד [עשרה] מהם. ע"ש. אולם מסימן לה (הוצאה משנת תרצ"ד) נראה קצת כהגרסה "שיש", שכתב שם: אבל ידברו זה עם זה או יצאו להם והוא יברך ברכה לבטלה כמעט לפי "שאינו שומע לה". עכ"ל. ומשמע שנחשבת ברכת הש"ן לבטלה רק אם אין אף אחד שיענה אמן על ברכתו, אבל אם חלק מהקהל יקשיבו ויענו אמן אין בזה ברכה לבטלה, וזה טוב מאשר יתפללו תפלה אחת. ובימינו, עינינו הרואות שאכן אכשור דרי [הדור נהיה "כשר" בזה] והתרבתה הדעת והמודעות לשמירת קדושת בית הכנסת, וברוב ככל בתי הכנסת בעולם מתפללים לחש וחזרה, ואפילו אם יש מי שמדבר בזמן החזרה משתיקים אותו ראשי הקהל, וכך נשמרת הקדושה בבית הכנסת שתי תפילות. ופוק חזי מה שכתב הרדב"ז (שם) וזו לשונו: עתה יש תלמוד תורה הרבה במצרים, מה שלא היה קודם לכן ורובם ככולם בעלי תורה וכולם שומעים ושותקין בשעת חזרת התפלה ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה, ואם יש מקצת שמדברים בשיחה בטלה בטלין במיעוטן, ואותם שאינן בקיאים לא ילמדו מהם, שהם המעט, אלא ילמדו מהבעלי תורה אשר עונין אמן אחר כל ברכה וברכה, וכן יעשו גם הם ויצאו ידי חובתם, ויתקיימו שני הדברים, אבל בזמנו של הרב ז"ל [הרמב"ם] לא היה שם מי שישמע ויענה

אמן, שאם היו שם עשרה [כך היתה גרסתו] לא היה כותב ז"ל שהש"ץ מברך ברכה לבטלה, ואתה אל תתמה - וכי אכשרו דרי, שבכמה דברים ומנהגים רעים נכשרו הדורות אחר שבאו מרביצי תורה במצרים ורבו התלמידים והתורה עשתה פירות ופירי פירות. ע"ש.

ז) וגדולה מזאת, שאם מתפללים את כל התפילות ללא תפילת לחש, נמצא שמבטלים בהדיא תקנת חז"ל להתפלל תפלת לחש, שהרי הרמב"ם עצמו בזמנו לא כתב מעולם לבטל תפלת לחש מכל התפילות אלא רק את אותן תפילות הנאמרות ברוב עם, שכתב (סימן לה) וזו לשונו: והוא מה שאסדר לכם והוא שבתפילת שחרית ומוסף של שבתות ומועדים לבד לסיבת רוב ההמון אעשנה תפלה אחת. ע"כ. ומשמע שבכל שאר תפילות השבוע כולל מנחה של שבת כולם היו מתפללים שתי תפילות, ולא עלה על דעתו ח"ו לשנות את כל התפילות. וכן כתב הרמב"ם במפורש (שם): **אמנם אם נתפלל בכל ימי החול כמעט עם המתפללים אז נחזור לשמור התקנה הראשונה ונתפלל לחש ואחריה בקול רם.** ע"כ. [ומה שכתב "כמעט", כוונתו שגם כשחששו שהמנחה תתאחר ותעריב השמש, אז היו מתפללים פעם אחת, כמבואר שם]. ורק בתפלה עם ציבור מתפללים גדול מאד תיקן זאת הרמב"ם במצרים. ועיין בגמרא סוכה (נא): שבמצרים היו בתי כנסת עם מספר מתפללים עצום עד שאפילו את קולו של הש"ץ לא יכלו לשמוע, וכן כתב הרדב"ז (שם) שבזמנו של הרמב"ם היו יותר מכפלי כפלים מהנמצאים עתה. ע"ש. מה שאין כן בזמנו ובמיוחד אצל בני עדתינו, עדת תימן הקדושה, שלצערנו אפילו בשבתות ובחגים אין מספר מתפללים כה גדול עד שאי אפשר להשתיקם. וחזר הדין להיות כמו שתיקן הרמב"ם כשאין רוב עם להתפלל לחש וחזרה. וכן כתב הגאון הרב חיים כסאר זצ"ל בפרושו שם טוב על הרמב"ם (הלכות תפלה פרק ט הלכה ב), וזו לשונו: ראיתי שיש קצת מבני עדתינו שעלו לארץ ישראל שמבטלין תפלת לחש, באמרם שיש קצת מהמון העם שמשיחין בשעת החזרה ויוצאין לחוץ, ולא יפה עשו, מכמה טעמים שהערתי עליהן בסמוך, וטענה זו שלהם אינה כלום לפטור אותן מזה ולבטל תקנת חז"ל, ומה מנהג בעלמא שקיבלו אבותם עליהם אינן יכולין הבאים אחריהם לבטלו, כל שכן וכל שכן תקנת חז"ל שהיא חיוב עצמי שקיבלו אותה אבותם עליהם שאין יכולין לבטלה, שאפילו בית דין אין יכול לבטל תקנה או מנהג עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמניין. עכ"ל. ודברי פי חכם חן.

ח) ואכן כך היה המנהג הפשוט בתימן שנים רבות להתפלל שתי תפילות - לחש וחזרה, כמו שמשמע בפשיטות מכל התכאליל שכולם כתבו לעשות תפילת לחש וחזרה ומוזים דרבנן, ולא שמענו מי מהתכאליל שכתב שנהגו להתפלל באופן קבוע תפלה אחת בקול רם בכל התפילות. וכן משמע ממש"כ מהרי"ץ, מייסד נוסח ה"בלדי", בפירושו עץ חיים חלק ג' (סדר ראש השנה דף ע"ב), אלא שכתב שעל כל פנים בראש השנה צריך להתפלל פעם אחת עם ש"ץ בקול רם, ולא משום תקנת הרמב"ם לעיל אלא משום לצאת ידי מחלוקת הפוסקים. ע"ש באריכות, והגר"י רצאבי שליט"א בשו"ת עולת יצחק חלק א (סימן עא) האריך להביא למנהג זה מקורות נאמנים. ואמנם מהרי"ץ בסידור עץ חיים חלק ג' (פה): כתב שגם אם השעה דחוקה ביותר יתפלל הש"ץ בקול רם והוא הדין בכל מקום שרואה שהציבור נחפזים לצאת, ושכן הוא המנהג בכל מקום שיש דוחק. ע"ש. וכן מבואר בשבלי הלקט (סימן מז) בשם רבינו האי גאון, והובאו דבריו בבית יוסף (סימן לב). וכן פסק בשו"ת פעולת צדיק (סימן מט). מכל מקום אין זה נקרא לעקור תקנת חז"ל, כיון שלא עושים זאת אלא באופן זמני ובשעת הדחק, מחשש שבחזרה לא יענו אמן עשרה אנשים. והן אמת שמהרי"ץ כתב (שם) בסימן קלז שהמנהג ברוב בתי הכנסת בזמנם להתפלל מנחה אחת כדי שלא יצטרכו לחזור התפלה "אפילו שהזמן מרווח". ע"ש. ולכאורה קשה איך הנהיגו לעקור תקנת חז"ל באופן קבוע להתפלל מנחה פעם אחת כשיש זמן להתפלל שתי תפלות? אולם ממה שכתב מיד בסמוך - שכן נהגו במנחת שבת ובמוסף שבת "כשהאריכו הציבור תפלתם מטעם שלבם פונה לצאת ואין מכוונים היטב" וכמש"כ בסימן מט. ע"ש. משמע שבמנחה בימי החול היתה להם טרדה קבועה שמחמתה לבם פנה לצאת באופן קבוע, ולכן נהגו מנהג זה, וכן משמע ממה שהפנה לסימן מט ששם התיר רק משום דוחק [ומה שהאריך לחזק מנהג זה, זה רק כלפי דברי מרן הבית יוסף שכתב ש"גזרו" שלא להתפלל תפלה אחת בקול רם. ע"ש], אבל גם הוא יסכים שלכתחילה יש להתפלל שתי תפלות כאשר מתאפשר. וכן העיר בזה הגר"מ רצאבי שליט"א (שם הערה א).

ט) ולכאורה בבית הכנסת שלנו יש לבעל דין לחלוק שבכניסה לבית הכנסת שלנו תלוי שלט "תקנות בית הכנסת", וכתוב בו "נוסח התפלה הוא לפי נוסח הרמב"ם כמנהג רבינו הישיש - זצ"ל". וכנראה מדובר על הישיש הרה"ג יחיא קאפח זצ"ל, שעל שמו נקרא בית הכנסת. ומן הסתם מייסדי בית הכנסת שכתבו תקנון זה, התכוונו שנתפלל בבית הכנסת על דעת שלא נשנה כלום ממה שהם תקנו. אולם באמת יש להשיב על דבריהם, שבדאי שגם מייסדי התכוונו שהכל יתנהל על פי כללי ההלכה הצרופה, ואדרבה כל מה שכתבנו לעיל הוא על פי דעת הרמב"ם ולפי כללי הלכות הפסיקה. ועוד שלרב הישיש אין סידור שהוציא שכתוב בו שכולם חייבים להתפלל תפלה אחת. ועוד, שבפועל בבית הכנסת שלנו מאז ומעולם לא נהגנו להתפלל לא כנוסח הרמב"ם המקורי ולא

כנוסח הישיש זצ"ל, אלא כנוסח "הבלדי" שתיקן מהרי"ץ זצ"ל שהוא על פי רוב כנוסח הרמב"ם אבל עם שינויים קלים. ואם כן מה שכתבו בתקנון שהתפלה היא כנוסח הרמב"ם, יש לומר שכוונתם היתה לנוסח הבלדי שתיקן מהרי"ץ שמוסד ברובו על הרמב"ם, כדי למעט את נוסח השאמי. ומטעם זה לא נמנעו מייסדי בית הכנסת להכניס את סדורי "תפילת כל פה", ואחריו את תכלאל "תורת אבות", ולהתפלל לפי ההוראות הכתובות בהם אע"פ שהם כפי נוסח מהרי"ץ. ואמנם גם סידורי "שיבת ציון" ו"שיח ירושלם" שאישר אותם הגר"י קאפח זצ"ל נמצאים קצת אצלנו, אולם בפועל לא נהגנו להתפלל כפי שהציע הרב בהערותיו בסדורים אלה, נכדו של הישיש, שלדעתו כך היא נוסחת הרמב"ם, והנה כמה דוגמאות שכתב שם, שבפועל אינם נהוגים אצלנו: (1) בנוסח הרמב"ם אומרים שירת הים אחרי ישתבח (שיח ירושלם חלק א עמ' כו) - אצלנו אומרים לפני ישתבח, (2) בנוסח הרמב"ם אין ש"ץ חוזר לומר "ה' אלוהיכם אמת" (שם עמ' לד) - אצלנו חוזר, (3) ברמב"ם אומר בעשי"ת: למענך אלהים חיים" ללא התוספת "אל חי" (שם עמ' לו) - אצלנו מוסיפים, (4) כתב נכדו של הישיש הרה"ג יוסף קאפח זצ"ל שאם מתפללים תפלה אחת אין לקהל לומר אמן וזאת ע"פ הרמב"ם שכתב שכל העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה מגונה. ע"ש. (שם עמ' טז אות ו) - אצלנו אומרים אמן, וזאת על פי מה שכתב מהרי"ץ (סדור עץ חיים ראש השנה עמ' עא.). (5) בימי שני וחמישי אחרי חזרת הספר להיכל, לרמב"ם אומר קדיש ואח"כ אשרי (שם עמ' סה) - אצלנו אין קדיש. (6) בנוסח הרמב"ם בקדיש דעתיד לא אומר "על ישראל ועל רבנן" אלא מתחיל "על רבנן ועל תלמידהון" (שם עמ' פח) - אצלנו מתחילים "על ישראל". (7) ברמב"ם בערבית אומר: "אמת אמונה" (שם עמ' קכה) - אצלנו "ואמונה" (8) ברמב"ם בערבית מסיים ברוך שומר עמו ישראל לעד, ברוך ה' לעולם וכו' (שם עמ' קכו) - אצלנו על הרוב מסיים את הברכה בשם ומלכות ללא ברוך ה'. (9) בשיח ירושלם (שם עמ' קנא) כתב שבכל התכלאים הקדמונים לא נזכר לומר סדר קבלת שבת (שיר השירים, לכה דודי וכו') וגם לא יתגדל, אלא מתחילים ממזמור שיר ליום השבת על ברכה מעין ז' וקדיש. אצלנו אומרים קבלת שבת. (10) ברמב"ם לא נזכר לומר לפני הקדיש "ושמרו בני ישראל את השבת וכו'" (עמ' קעד) - אצלנו אומרים. (11) אם אין כהן בבית הכנסת, כתב בשיח ירושלם חלק א (עמוד ס אות יב) שלא יעלה לוי כלל, רק מרביעי ואילך. וזאת ע"פ הרמב"ם (פרק יב הלכה ט). וכמש"כ הגר"י קאפח זצ"ל בבאורו על הרמב"ם (הערה נו) שלא יעלה לא לראשון ולא לשלישי אלא רק לרביעי ואילך - אצלנו אם אין כהן, לא רק שלוי עולה לראשון ולשלישי, אלא עולה אפילו לשני, והטעם שהתירו זאת, משום שסמכו על מנהג שהדמים מוכיחים (עיין שו"ת עולת יצחק להגר"י רצאבי שליט"א). וזה שלא לרוחו של הישיש והגר"י קאפח שנהגו כפשוט הרמב"ם ולא חילקו בזה, וכן אמר לי הרה"ג פנחס קורח שליט"א שאין לנהוג כן. (12) בנוסח הרמב"ם לא נזכר לומר בתפילת מוסף "כתר יתנו לך" אלא "נקדישך וכו'" (שם עמ' רעו) - אצלנו אומרים "כתר", וסיפרו לי שבעבר חלק היו אומרים "כתר" וחלק לא אמרו, עד שהחליטו לומר באופן קבוע.

(י) וגם אין לטעון שכבר נהגנו להתפלל כך שנים תפלה אחת בקול רם, ואין לשנות את המנהג, שהרי כבר כתבנו לעיל שהרמב"ם עצמו לא היתה תקנתו קבועה אלא לפי המקום ולפי הזמן ולפי המתפללים, והוא עצמו הדגיש שבעדר הסיבה תבטל התקנה, אם כן אין בזה "אל תטוש תורת אמן". ומה גם, שיש מנהגים שנהגו בבית הכנסת שהשתנו, כנראה מפאת ההרגלים שהיו רגילים המתפללים בילדותם וכפי מנהג אבותם, והנה שינויים שאני זוכר: (1) בעבר נהגו לחלק את פרשת חקת לשתיים, חצי קראו עם עם קרח וחצי עם בלק, ואח"כ שינו לנהוג כמנהג הבלדי לקרא חקת שלימה עם בלק. (2) בעבר נהגו שקוראים כולם ביחד את שמע ישראל חוץ מפרשת ציצית (עיין ספר מנחת אהרן קאפח). לאחר מכן המנהג השתנה, וכולם ממשיכים את הקריאה ביחד עד הסוף. (3) בעבר אם אין כהן, לא היה לוי עולה לשני אלא אם כן היו שלשה לויים שעלו לכהן לוי וישראל, ואיני יודע מה המקור לכך, וכך אמר לי הגבאי מאיר זהבי ז"ל. היום לוי עולה לשני גם ללא שלשה לויים. (4) בברכת הלבנה אנו נוהגים כיום לאמרה מליל ז' בחודש כפי דעת השולחן ערוך (סימן תכו סעיף ד), ושלא כמו שכתב בשיח ירושלם (עמ' קמו) שכתב לברך מלילה הראשון. (5) בשנים האחרונות התחלנו להנהיג ביום הכיפורים פתיחת ההיכל בפיוט אל נורא עלילה, כאשר כולם עומדים, וזה מנהג שאמי [אלא שהמנהג המקורי הוא לפתוח את ההיכל כל זמן העמידה, עיין לבוש (סעיף ב), וסידור כנסת הגדולה עמוד תרכה]. (6) בעבר לא נהגו לומר עלינו לשבח אחרי ערבית של שבת, לאחרונה התחלנו לומר עלינו לשבח עם ברכו כנוסח הבלדי. (7) בקדיש כאשר החזן אומר "על ישראל", כמעט כולם אומרים "כן יהי רצון", וכן ב"פותח את ידיך" הרבה פורשים ידיהם, ויש שב"ברכו" עושים קימה מעט, וכל אלו מנהגים "שאמים". ואם כן, כל שכן שראוי לנו לשנות את ההרגל שלנו ולהתחיל לנהוג כפי שרצה הרמב"ם עצמו בתשובותיו ובספר משנה תורה, שנחזור להתפלל לחש וחזרה. ובפרט שלהתפלל את כל התפילות פעם אחת בקול רם, אין לזה שום מקור כאמור לעיל. והנה ראיתי שאפילו בסידור שיח ירושלם חלק א (עמוד יח אות כח) כתב בהלכות, וז"ל: **בתעניות לעולם מתפללים לחש וחזרה**. בלחש אומר היחיד עננו בשומע תפלה, ובחזרת

הש"ץ אומרה ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא. עכ"ל - ואילו אצלנו בתשעה באב מתפללים פעם אחת בקול רם! וזה תמוה. וחוש מזה בלאו הכי כמה תקנות הכתובים בתקנון השתנו עם השנים, כגון מה שכתוב שם שש"ץ עולה לפי תור, ושקונים את העליה משבת זו לשבת אחרת, ושם מגיע אורח הוא מקבל את העליה אפילו שמישהו קנה אותה בשבוע שעבר ועוד "תקנות".

יא לסיכום, נמצאנו למדים שההנהגה הנכונה היא להתפלל שתי תפלות לחש וחזרה וכמו שפסק הרמב"ם במשנה תורה, ומשנה ראשונה לא זזה ממקומה, שכן מה שתיקן בתשובותיו להתפלל פעם אחת בקול רם היה באופן עראי ולתקופתו בלבד, ורק לתפילות שיש בהם רוב עם ולא בכל התפילות, ואצלנו אין לעולם רוב עם. ומה גם שבימינו כולם בקיאים להתפלל בעצמנו ולא שייך חששו של הרמב"ם ששאינם בקיאים לא יצאו ידי חובה, ואיננו חיים בין הגויים שיוציאו עלינו לעז, ולכן בימינו לא שייך מה שתיקן. ולכן נראה לחזור למנהג חז"ל הקדום להתפלל לחש וחזרה כפי שנוהגים כל בית ישראל בכל העולם כולל בני עדתנו וכהוראת מהרי"ץ. ואל יקשה בעינינו להתפלל שתי תפילות שלא הורגלנו בהם, ראה מלשון הרמב"ם כמה דם שנת לבו של הרמב"ם כאשר הורה להתפלל פעם אחת, וכמה הצטער על המנהג הרע שהיה בתקופתם עד שנאלץ לתקן תפלה אחת, שכן גם בתקנה זו לא יוצאים ידי חובת חז"ל בתקנתם, וכמו שכתב מרן הבית יוסף בשם שבלי הלקט (סימן רלב), ולכן הורה הרמב"ם אפילו בתקופתו, להמשיך במנהג הקדום להתפלל שתי תפילות על כל פנים בתפילות החול. ובאמת שגם אצלנו בבית הכנסת כאשר מקדימים יותר מידי את שיר השירים, אנו נוהגים להתפלל מנחה של ערב שבת לחש וחזרה כדי לחכות לשאר הקהל, ובזמן החזרה יש שקט, ואין פוצה פה ומצפצף לדבר או לצאת החוצה, וכולם עונים אמן רבתי בקדושה ובטהרה. ומכאן שבאמת אכשור דרי. אכן בתפילת שחרית של פועלים שלבם פונה לצאת ויש מנין מצומצם ויש חשש שלא יהיו תשעה שעונים אמן, אם יהיה חשש שלא יהיו תשעה עונים, יתכן להמשיך להתפלל תפלה אחת בקול רם אם ירצו, וכמו שכתב מהרי"ץ לעשות בשעת הדחק, אלא שהייתי מציע יותר שאותם פועלים שכל כך ממהרים, יתפללו לחש וחזרה ולאחר קדיש תתקבל יפטרו מיד לביתם ויקראו השאר בדרך. אבל בשאר התפילות ובשבתות וחגים ודאי שאין דוחק. ועיין להרדב"ז (שם) שכתב וזו לשונו: ולענין מה שטענו שיהיה טורח גדול לציבור ויאריך הסדר, כל זה פטומי מילי הוא, שהרי יכולין לקצר ברחמנות שמרחמים על המתים אשר מתו זה כמה דורות שבזה מפסידים חצי זמן התפלה והוא ענין בלתי הכרחי. ע"כ. ולכן גם אם יהיו מדברים בזמן החזרה ח"ו, יש לגעור בהם במקום לבטל החזרה, ולא תהיה עזת תימן גרועה משאר עדות ח"ו שמקיימים דברי השו"ע (סימן קכד): לא ישיח שיחת חולין בשעה ששליח ציבור חוזר התפלה ואם שח הוא חוטא וגדול עונו מנשוא ו**גוערים בו**. עכ"ל. וכתב בספר אליה רבא (סימן קכד אות יב) שראוי שכל קהלה תמנה אנשים שישגחו בענשים רבים על המדברים ויביישו אותו ברבים. ע"ש. עוד עיין בשו"ת זכר יהוסף (סימן יט) שכתב, עד שיתאמצו לבטל החזרה, יותר נכון שיוכיחו את הנכשלים בשיחה בטילה, שהרי בלאו הכי אסור לדבר בבית הכנסת דברים בטלים. ע"כ.

יב ומה גם שחז"ל האריכו בשבח תפילת הלחש, עיין בגמרא מסכת תענית (ח): אם ראית דור שהשמים משתכין נחשת מלהוריד טל ומטר - בשביל [בגלל] לוחשי לחישות שאין בדור. ע"כ. ופירש רש"י: בשביל שאין מתפללים תפלה בלחש. ע"כ. וכתב בספר יסוד ושורש העבודה (שער הקרבן פרק ו) שמי שמכוין בחזרת הש"ץ, נחשב לו כאילו התפלל שנית. ואם עונה אמן נחשב כתפלה נוספת. ע"ש. וכן כתב רבי אליעזר פאפו זצ"ל בספר חסד לאלפים (סימן קכד) שתפילה אחת עם חזרת ש"ץ חשובה כאילו התפלל שלוש תפילות (אחד - כשהתפלל בלחש. אחד - שעונה אמן. ואחד - שהעונה אמן חשוב כמברך). ע"ש. ובספר משחא דרבנותא אורח חיים (סימן קיב) שהביא דברי רבינו האר"י שבחזרת התפלה יש תיקון גדול, ומעלת החזרה גדולה יותר מתפילת הלחש, ועל חכמי הקהל והגבאים והמנהיגים שומרת משמרת הקודש לעודד את הקהל בזה ולזרזם בעניית אמן בחזרת הש"ץ, ולהודיעם התועלת העצומה שיש בחזרת התפלה, כדי שלא תהא עליהם כמשא, ושיהיו שמחים במצוה הגדולה הזאת המקרבת את הגאולה. ע"ש. וכן כתב רבינו יוסף חיים בן איש חי (תרומה אות ב) שתפלת הלחש מגעת במקום עליון וגבוה יותר ממקום שמגיעה תפילת הלחש.

העולה מכל האמור, שראוי לקהל בית הכנסת להחזיר העטרה לישנה להתפלל תפלת לחש וחזרה בכל התפלות, על פי דעת הרמב"ם. ובמיוחד בשבתות וחגים ואין לבטל את חזרת הש"ץ, אלא אם כן במקום שיש מנין מצומצם של עשרה אנשים הממהרים לצאת, וגם יש חשש סביר שלא יהיו תשעה עונים, שרק אז יש לאפשר להתפלל תפלה אחת בקול רם.

גילעד רצון